

ՍՅՈՒՆՅԱՑ ԻՇԽԱՆՈՒՀԻ ՄԻՆԱ ԽԱԹՈՒՆԻ ՆՎԻՐԱՏՎԱԿԱՆ ԵՎ ՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոդվածը ներկայացվել է 10.09.2020 թ., գրախոսվել է 20.10.2020 թ.,
ընդունվել է տպագրության 01.12.2020 թ.

«Սյունյաց իշխանուհի Մինա խաթունի նվիրատվական և շինարարական գործունեությունը» հոդվածում նպատակ ենք ունեցել ներկայացնելու Տարսայիճ Օրբելյանի կնոջ՝ Մինա խաթունի գործունեությունը և ևս մեկ անգամ փաստել, որ հայ կինը ոչ միայն ընտանիքի պահապանն էր, այլ նաև իր ամուսնու թև ու թիկունքը, շինարար և խոշոր նվիրատու:

Հոդվածը գրելիս մեր առջև խնդիր ենք դրել հանգամանալից ներկայացնել Մինա Խաթունի՝ շինարարարական և նվիրատվական գործունեությունը:

Վերը նշված խնդրի լուծման համար օգտագործել ենք պատմահամեմատական մեթոդը և համադրել ենք տարբեր սկզբնաղբյուրների տեղեկությունները: Կատարել ենք անհրաժեշտ վերլուծություններ:

Հոդվածն արդիական է նրանով, որ ևս մեկ անգամ շեշտվում է այն տեսակետը, որ հայ կինը երբեք էլ իրավազուրկ չի եղել, այլ ընդհակառակը, ակտիվորեն զբաղվել է պետականաշինությամբ, կառույցների շինարարության հովանավորությամբ, նվիրատվությամբ:

Ամփոփելով ուսումնասիրությունը՝ եկել ենք հետևյալ եզրահանգումներին.

— Մենք բացի հերոս կանանցից, ունենք նաև շինարար և նվիրատու կանայք, որոնց գործունեության վառ ապացույցները կիսականգուն վանքերն ու եկեղեցիներն են: Եվ այդ կանանցից է Մինա խաթունը:

— Ծղուկի Ըղերձի եկեղեցու շինարարությունը վերագրվում է Մինա խաթունին, ինչի վկայությունը փաստող արձանագրությունը պահպանվում է միայն Շահխաթունյանի մոտ:

— Սպասավորների կարիքների համար Մինա Խաթունը Ըղերձի վանքին նվիրել է Սունակի հողը, Նահապակի հողը, Շինուհայրում և Տաթևում այգիներ:

— Մինա խաթունի հովանավությամբ կառուցված իշխանական տնից՝ դարաբասից, պահպանվել է մի լուսանկար Գ. Հովսեփյանի մոտ, որի մանրամասն նկարագրությունը ժամանակին տրվել էին նաև Զալալյանը և Քաջբերունին: Այդ լուսանկարի մանամասն նկարագրությունը արժեքավոր տեղեկություններ է հաղորդում ազգագրագետներին:

— Հեղինակը իր մոր գործունեությանը՝ Մինա խաթունի դուստր Ասիան, ամուսնանալով Խաչենում, ևս զբաղվել է շինարարական և նվիրատվական գործունեությամբ:

Հիմնաբառեր՝ Մինա խաթուն Տարսայիճ Օրբեյան, Սյունիք, Ըղերծի Աստվածածին եկեղեցի, իշխանական տուն:

Հայ ժողովրդի պատմության թե՛ հերոսական, թե՛ դժվարին պահերին հայ կինն ամուր հենարան է եղել իր ամուսնու համար՝ խաղաղ ժամանակ զբաղվելով շինարարությամբ ու նվիրատվությամբ, իսկ պատերազմի ժամանակ զենք կրելով ու թշնամու դեմ մարտնչելով: Մեր պատմությունը մեզ ավանդել է նման հերոս-կանանց բազում սխրանքներ (Փառանձեմ, Այծեմնիկ և այլն), իսկ բազում վանքեր ու եկեղեցիներ նրանց շինարարական ու նվիրատվական գործունեության վառ ապացույցներն են: Խնդրո առարկա հարցի շրջանակում անդրադառնաք Օրբեյանների կարկառուն ներկայացուցիչներից մեկի՝ Տարսայիճ Օրբեյանի երկրորդ կնոջ՝ Մինա խաթունի եկեղեցաշեն ու նվիրատվական գործունեությանը:

Սարգիս արքեպ. Զալալյանցի, Գարեգին կաթողիկոս Հովսեփյանի, Հայր Առնոդ Ալիշանի աշխատություններում, «Դիվան հայ վիմագրության» 3–րդ պրակի մեջ բազմաթիվ տեղեկություններ կան Տարսայիճ Օրբեյանի կնոջ՝ Մինա խաթունի շինարարական գործունեության վերաբերյալ: Սակայն Ստեփանոս Օրբեյանը տեղեկություններ չի հաղորդում Մինա խաթունի մասին: Նշենք, որ Մինա խաթունը Տարսայիճ Օրբեյանի երկրորդ կինն էր, իսկ Ստ. Օրբեյանը առաջին կնոջ՝ Արզու խաթունի որդին էր: Ըստ որոշ տեղեկությունների՝ Տարսայիճ Օրբեյանը Մինա խաթունի հետ ամուսնացել էր Արզու խաթունի կենդանության ժամանակ հավանաբար այն պատճառով, որ Արզու խաթունն այլազգի էր, իսկ Մինա խաթունը նշանավոր Զալալ Դուլայի դուստրն էր: Ուստի այն հետապնդում էր նաև քաղաքական նպատակ:

Տարսայիճ Օրբեյանն ու Մինա խաթունը 1272 թվականին միասին կառուցել են Ըղուերծի Ս. Աստվածածին եկեղեցին²⁴⁶: Հնում Ըղուերծ անունով երկու գյուղ է գոյություն ունեցել՝ մեկը՝ Հաբանդ, մյուսը՝ Ծղուկ գավառում, որոնց հարկի չափը եղել է 12 և 10²⁴⁷: Մինա խաթունին է վերագրվում Ծղուկի Ըղուերծի եկեղեցու շինարարությունը: «Դիվան հայ վիմագրության» 2–րդ պրակում նշվում է, որ Ծղուկի Ըղուերծը ներկայիս Դարպաս գյուղն է²⁴⁸: Ըղուերծի եկեղեցու արձանագրությունը չի պահպանվել: Արձանագրության մասին տեղեկանում ենք Հովհ. եպս. Շահխա-

²⁴⁶ Հացունի Վ., Հայուհին պատմութեան առջեւ, Վենետիկ–Ս. Ղազար, 1936, էջ 227:

²⁴⁷ Ստեփաննոսի Սինեաց եպիսկոպոսի Պատմութիւն տանն Սիսական, Մոսկվա, 1861, էջ 371, 375:

²⁴⁸ Դիվան հայ վիմագրության, պր. 2, Երևան, 1960, էջ 111:

թունյանցի աշխատությունից, որում պահպանվել է արձանագրություն հետևյալ բովանդակությամբ.

«Յուսով ամենակալին Աստուծոյ ես Տարսայիճ իշխանաց իշխան որդի մեծին Լիպարտին, և ամուսին իմ Մինայ խաթուն դուստր մեծին Զալալ Դօլին կողմնակալ յայսմ նահանգի գոր ետ մեզ աճ ի Բարկուշատայ մինչ ի դաշտն Դվնայ, շինեցաք Ածածածին ի հալալ արդեանց մերոց ի փրկութիւն հոգոյ և երկարութիւն կենաց մերոց. տուաք ի պէտս սպասաւորաց Սունակայ տափին հողն, նահատակի հողն, և ներքին ծաղկոցն ի Շնհեր, ի Տաթևայ լուսագին. և կատարի ի տարին Ժ՛ ժամ, Ե՛ յայտութե՛, Ե՛ գատկին վասն ինձ Տարսայիճիս և Մինայ խաթունին. եթէ ոք ի մերոց կամ յօտարաց խափանեսցէ զսահմանեալս մեր, յԺ՛ը հայրապետաց նզոված է, թուին չիա» (1272)²⁴⁹»:

Արձանագրության բովանդակությունից պարզ է դառնում, որ «ի հալալ արդեանց» Տարսայիճ Օրբեյանը Մինա խաթունի հետ կառուցել է Ս. Աստվածածին եկեղեցին և սպասավորների կարքիների համար վանքին տվել Սունակի հողը, Նահատակի հողը, այգիներ Շնհերում և Տաթևում, ինչպես նաև սահմանել տասը պատարագ Հայտնության և Զատկի տոներին:

Այս նույն արձանագրությունը տալիս է նաև Ս. Զալալյանցը, բայց նշում է, որ այն գրված է հայերալ վանքում²⁵⁰:

Մինա խաթունի գործունեության մասին Վ. Հացունին գրել է. «Հիրանոցք հին Հայաստանի մենաստանաց հետ կապուած էին սովորաբար, ուր կ'իջեանէին անցորդներ, գտնելով ձրի սնունդ ու բնակարան: Ատոնց համար եկամտներ ալ հաստատուած էին բարեսէր անձերէ, որոց մէջ ես կ'երեւին մեր տիկնայք, ոչ միայն իբրեւ նուիրատու, այլ նոյն ինքն հիմնադիր հիրանոցաց: Ատոցմէ ծանօթ են՝ Մինա խաթուն, որ 1274-ին Սիւնեաց Եղեգիք աւանի մէջ կենակցին Տարսայիճի հետ կը կերտեն նոյնպիսի շինուած մը, յայտնի իրենց թողած արձանագրէն իսկ, որ անոր միակ մնացորդն է այժմ. «Աստուած շնորհաւոր առնէ դարբաս պարոն Տարսայիճի եւ ամուսնոյն իւրոյ Մինայ խաթունին. ի թվին Հայոց ՉԻԳ»:²⁵¹

Խոսքն այստեղ վերաբերում է Եղեգիս ավանում կառուցած իշխանական տանը՝ Դարաբասին: Պատմական Եգեղիք կամ Եղեգիս ավանը Վայոց ձորի հնագույն բնակավայրերից է և սկսած 9-րդ դարից՝ Սյունյաց գահերեց իշխանների նստավայրը: Ունեցել է ամուր ու ընդարձակ բերդ՝ տեղավորված ավանի հյուսիսում ձգված բարձր ու երկարավուն բլրաշարի վրա, որի սրբատաշ քարերով շինված պարիսպներն ու դարպասը մինչև այժմ էլ կանգուն են: Տեղացիներն այս բերդն անվանում են «Սմբատա բերդ»: Այս ամուր բերդը չի կարողացել գրավել նույնիսկ արաբ զորավար Նըսրն: Եղեգիսը հիշվում է որպես գյուղաքաղաք և նույնիսկ մայրաքաղաք:

²⁴⁹ Ստորագրութիւն Կաթողիկէ Էջմիածնի և հինգ զաւառացն Արարատայ, Աշխատասիրութեամբ Յովհաննու եպիսկոպոսի Շահխաթունեանց շահիխարցոյ միաբանի սրբոյ Էջմիածնի, հ. Բ, Էջմիածին, 1842, էջ 364:

²⁵⁰ **Զալալեանց Ս.**, Ճանապարհորդութիւն ի Մեծն Հայաստան, մասն Բ, Տփղիս, 1858, էջ 208:

²⁵¹ **Հացունի Վ.**, նշվ. աշխ., էջ 232:

Հին ավանի ավերակները տարածվում են Եղեգիսի աջ ափով 3–4 կիլոմետր երկարությամբ՝ նեղ ձորի մեջ: Այդ ավանի հսկայական ավերակները շինված են եղել մեծ քարերի բեկորներով, որոշակի երևում են տների, բակերի, ձիթհանների և այլ շատ պարզ մնացորդներ: Եղեգիսի ծաղկման երկրորդ շրջանը զուգադիպել է 13–րդ դարին Օրբելյանների տիրապետության շրջանին: Այդ ժամանակ ևս Եղեգիսը մնացել է որպես իշխանական նստավայր, որտեղ կառուցվել են տներ, եկեղեցիներ, բազմաթիվ որմնափակ խաչքար–հուշարձաններ և այլն, որոնք տեղավորված են եղել ավանի գերազանցապես արևելյան մասում, ձորի ամենալայն տեղում:²⁵²

Եղեգիսի ս. Նշան եկեղեցու մոտ՝ հարավից պահպանվել է իշխանական տան «դարասպաս» մուտքի կամարակալ քարը հետևյալ արձանագրությամբ.

«ԱԾ ՇՆՈՐՀԱԻՈՐ ԱՆԷ ԴԱՐԱԲԱՍ ԲԱՐՈՆ ՏԱՐՍԱՅԻՃԻՆ, ՄԻՆԱՅՅՅ ԽԱԹՈՒՆԻՆ ԻԻՐ ԱՄՈՒՍՆԱԻ ԹՎ: ՉԻԳ: (1274)»²⁵³:

Գարեգին կաթողիկոս Հովսեփյանը նշում է, որ Դարաբասից մնացել է միայն դռան մեծ կամարակալ քարը՝ Տարսայիճի և Մինա Խաթունի հարթաքանդակներով և արձանագրությամբ: Այս հարթաքանդակը տեսել և նկարագրել են Ս. արեքյ. Զալալյանը և Գ. Քաջբերունին, որոնցից և օգտվել է Ղ. Ալիշանը: Գ. Հովսեփյանը շատ մանրամասն նկարագրում է հարթաքանդակը, որը մեջբերում ենք ամբողջությամբ. «...բայց վերջերս կորած էր համարում այն: Երկու անգամ հետամուտ եք եղել գտնել այդ քարը, բայց ի զուր: Վերջապես յաջողուեցաւ գտնել Էրդափինցի ծերունի Յովհաննէս Գէորգեանի ցուցմամբ: Գիւղի թուրքերից մէկը քարը կտորել, երեք կտոր է արել և շարել իւր պարտէզի ցանկապատի քարերի մէջ: Բարեբաղտաբար կարելի է ամբողջութեան մասին գաղափար կազմել՝ կտորներն իրար մօտ բերելով: Մոռացել ենք նշանակել քարի մեծութիւնը: Լուսանկարչական պատկերը ցոյց է տալիս, որ Զալալյան չափազանցութիւններ է արել իւր նկարագրութեան մէջ: Քաջբերունին եւս սխալում է խոյր տեսնելով Մինա Խաթունի գլխին: Կողք կողքի առանձին առանձին աթոռների վրայ նստած են Տարսայիճ և Մինա Խաթուն: Տարսայիճ թագունի գլխին, որի յետեւիվ կախուած զոյգ արտախորակները, ոլորուն և փունջաւոր: Կախուած են եւ ուրիշ ժապաւէնաձև զարդարանքներ, որ պարզ չեն: Քարն այնքան մաշուած է, որ տարաբաղդատաբար հագուստի մանրամասնութիւնները նկատելի չեն, բայց երկար է, լայն և ծանծկում է մինչեւ ոտները: Աթոռը բաձրաթիկունք չէ. երեսում են միայն վերին երկու ծայրերը: Տարսայիճ ունի ոլորուն ընչացք եւ երկար միրուք: Աջ ձեռքը դրել է կրծքին, իսկ ձախը ծնկան վերայ: Այս քանդակը լուսանկարել եւ հրատարակել է յետոյ նաեւ Ե. Լալայեան, Ազգ. հանդէսի մեջ, 1913–ից յետոյ: Նոյն ձեւով և նման աթոռի վերայ բազմած է Մինա Խաթուն: Ներքնազգեստը ծածկում է մինչեւ ոտները, որոնց ծայրերը երեսում են քղանցքի տակից: Վերան ձգել է զարդարուն վերնազգեստը նոյնպէս ամբողջ հասակի երկարութեամբ: Պարանոցին կրկնակի մանեակ է կախած: Գլխի զարդարանքը չի որոշում, բայց քառանկիւնի

²⁵² Դիվան հայ վիմագրության, պրակ 3, Երևան, 1967, էջ 104–105:

²⁵³ Նոյն տեղում, էջ 115:

խոյր չէ, ինչպէս Քաջբերունին է կարծել: Հաւանօրէն արաղչինաձեւ գլխարկ էր ճակատը զարդարուն եւ շղարշով ծածկուած: Մինա խաթունը աջ ձեռքը դրել է ծնկան վերայ, իսկ ձախը նկատելի չէ, քարի կտորուած լինելու պատճառով: Երկուսն էլ բոլորակ լուսոյ պսակ ունին գլխների: Հարթաքանդակն առնուած է շրջանակի մէջ, վերից մի աղեղ ներքեւից կտրուած է հորիզոնական, զարդարուն գարնէզով՝ մանր, իրար հիւսուած կիսաբոլորակներից կազմուած: Կիսաբոլորակ շրջանակն առանց զարդարանքի՝ վերած գրուած է.

Աձ. շնհատոր անէ դարաբաս պարոն Տարսայիճին և Մինայ խաթին իրեան ամ:

Քարի ներքեւի մասն ամբողջապէս զարդարուած է երկրաչափական վեցանկիւնանի աստղաձեւերից, կեդրոններում մի երկրորդ վեցանկիւնուց դէպի անկիւններն արձակուած եռատերեւներով: Աստղաձեւերի միջին տարածութիւնը զարդարուած է գոյգ գծերի հիւսուածքից եւ իրար դէմ արձակուած եռատերեւներով»²⁵⁴:

Այժմ անդրադառնանք Նորավանքում Մինա խաթունի նվիրատվական գործունեությանը: Նախ նշենք, որ Նորավանքը Օրբելյան տոհմի նշանավոր հոգևոր կենտրոնը և տոհմական տապանատունն էր: Մեր այս նյութը շարադրելիս օգտվել ենք նաև Ստեփանոս Օրբելյանի «Պատմություն նահանգին Սիսիական» աշխատությունից, որը մեր նշանավոր պատմահայր, հոգևոր գործիչն ավարտին է հասցրել Նորավանքում 1299 թվականին: Մեր պատմահայրը մահկանացուն կնքելուց հետո թաղվել է վանքի գավիթում: Բացի այդ, այստեղ է ստեղծագործել նաև մեր նշանավոր մանրանկարիչ Մոմիկը, որ Թամթա խաթունի պատվերով խաչքար է կերտել իր որդիներ Բուրթելի և Բուղտայի հիշատակին:

²⁵⁴ Գարեգին կաթողիկոս Յովսէփեան, Խաղբակեանք կամ Պոռշեանք Հայոց պատմութեան մէջ, Անթիլիա-Լիբանան, 1969 թ., էջ 433:

Նորավանքի ներկա բոլոր շինությունները կառուցված են Օրբելյան իշխանական տան անդամների կողմից և, ընդհանրապես, Նորավանքի ծաղկումն էլ հենց Օրբելյանների տոհմի հետ է կապված: Վանքի գլխավոր հուշարձանները գտնվում են մի ընդարձակ բակի մեջ՝ շրջափակված բարձր պարիսպներով: Այդ պարսպի հյուսիսային ու արևմտյան պատերը կանգուն են, իսկ հարավայինն ու արևելյանը՝ կիսակործան: Ներսից՝ պարսպի հարավային ու արևելյան պատերի տակ մնում են բազմաթիվ խուցերի և այլ տնտեսական շենքերի ավերակները: Վանքի հուշարձաններից են Ս. Կարապետ գմբեթավոր եկեղեցին, Գավիթը, Սմբատի դամբարանատունը, Բուրթելաշեն եկեղեցին: Նշված շինություններից մեզ հետաքրքրում է Սմբատի դամբարանատունը (ս. Գրիգոր), որը մի փոքր թաղակապ եկեղեցի է՝ կառուցված ս. Կարապետի հյուսիսային կողմից: Կառուցել է տվել Տարսայիճ Օրբելյանն իր եղբայր Սմբատի համար որպես տապանատուն, բայց հետագայում այնտեղ են թաղել նաև Տարսայիճին և Օրբելյան տոհմից այլ նշանավոր անձանց: Այստեղ եղած տապանաքարերը շինված են սպիտակավուն քարից: Այս դամբարանատունը կառուցել է վարդապետ-ճարտարապետ Սիրանեսը 1275 թվականին:

Մինչև այժմ Նորավանքի որմերից, խաչքարերի, տապանաքարերի և առանձին բեկորների վրայից հավաքվել, վերծանվել և հրապարակվել են 187 արձանագրություններ, որոնցից շուրջ 24-ը նվիրատվական բնույթի են²⁵⁵: Այժմ անդրադառնանք Նորավանքում պահպանված Մինա խաթունի նվիրատվական արձանագրությանը, որը գտնվում է Սմբատի դամբարանի հյուսիսային պատի արևելյան կամարի մեջ: Արձանագրությունն ունի հետևյալ բովանդակությունը.

«ԿԱՄԱԻ ԱՄԵՆԱԿԱԼԻՆ ԱՅ ԱՅՍ ԳԻՐ ՅԻՇԱՏԱԿԻ ԵՒ ԱՐՁԱՆ ԱՆՋՂՋԵԼԻ ՄԻՆԱ ԽԱԹՈՒՆԻՍ Է. ԴՍԵՐ ՄԵԾԻ ԱՐՔԱԻՆ ԶԱԼԱԼԻՆ ԵՒ ԱՄՈՒՄՆՈ ՄԵԾԱՂԳԻ ԻՇԽԱՆԻՆ ՏԱՐՍԱԻՃԻՆ ԵՒ ԻՄ ՈՐԴՈՅՍ ԶԱԼԱԼԻՍ. ՈՐ ԳՆԵՑԱՔ Ի ՄԵՐ ՀԱԼԱԼ ԸՆՁԻՑ ԶՆՈՐՊԵՏԻՆ ԱՅԳԻՆ Ի ՎԷԴԻ ԵՒ ԶԱՅԼՆ Ի ԿՈՐԴՈ ԳՆԵՑԱՔ Ի ՀԱՅՐԵՆԱՏԻՐԱՅՆ ԵՒ ՏՆԿԵՑԱՔ ԵՒ ԲՈՂՈՐԵՑԻ Զ:Դ: ԴԵՀ:Ա: ՃԱԿԱՏՆ ԲՆԱՇԱՀ ՌԱՀՆ ՈՒ ԻՐ ՊԱՋՈՒՄԻՆ ԱՅԳԻՆ, :Ա: ՃԱԿԱՏՆ ԻՐԻՑՅԻՆ ԱՅԳԻՆ ՏԵՂ:ԺԲ: ԳՐՎԻ ԶՈՂԻ ՅԱՌԱՋ ԱՅԼ ՏՎԱԾ ԷՐ ՎԱՆԻՑՍ ՄԵՔ ՄԵՐ ՅԱԻԺԱՐՈՒԹԵԱՄԲ ՎԵՐՍՏԻՆ ՏՎԱՔ Ի ՆՈՐԱՎԱՆՍ ՅԱԻԱՂԳ ՍԲ ՆՇԱՆՍ ԵՒ Ի ՏՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՎԱՍՆ ՀՈԳԵՑ ԱՐՔԱՅԱՇՈՒՔ ՏԵԱՌՆ ԻՄՈ ՏԱՐՍԱԻՃԻՆ. ԻՍԿ ՏՐ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆ ԵՂԲԱՐՔՍ ԿԱՐԳԵՑԻՆ ՆՄԱ ՅԻՇԱՏԱԿ ԱՆՋԻՆՋ ԶՏԱԻՆ ՀԱՄԲԱՐՁՄԱՆ. ԶԻ ՅԱՅՆՄ ԱԻՈՒՐ ՀԱՂԴԻՍԻԻ ԱԻՐՀՆԵՍՅԵՆ ԶՇԻՐԻՄՍ ՆՈՐԱ ԵՒ:Ժ: ԱԻՐ ՊԱՏԱՐԱԳ ՄԱՏՁԻ, ԵՒ ԱՅՍ ՏՈՒՐՔՍ ՈՉ Ի ԶՐԿԱՆԱՅ ՈՉ Ի ԳԼԵՂԷ, ՈՉ Ի ՊԱՐՈՆԱՀՈՂՈ ԱՅԼ ՄԵՐ ՀԱԼԱԼ ԴՐԱՄԱԳԻՆ՝ ԱՋԱՏ ՅԱՄԷՆ ՅԱՐԿԱՅ. ՈՐ ՈՉ ՈՒՄ ՀԱՇԻԻ ԶԿԱ Ի ՀԵՏ: ԱՐԴ ԹԷ Ի ՄԵՐՈՅ ԿԱՄ ՅԱԻՏԱՐԱԾ ԿԱՄ ՅԻՇԽԱՆԱՅ ԿԱՄ Ի ՁԵՌՆԱՈՐԱՅ ԶԻՆՉ ԵՒ ԻՑԷ ՊԱՏՃԱՌԱԻ ՆԵՆԳԵԼ ԿԱՄՂ ՀԱՆԵԼ ԶԱՆԱՆ ԶԱՅՍ ԱՅԳԻՍ Ի ՆՈՐԱՎԱՆԻՑ ԿՏՐԵԱԼ ԼԻՑԻՆ ՆՈՔԱ ՅԵՐԿՈՒ ԿԵՆԱՅ, ԸՆԴ ԱԻՁԻՆ ԵՒ ԸՆԴ ՍԱՏԱՆԱԻ ՆՁՈՎԵԼ ԵՂԻՑԻ ՅԱՄԵՆԱԿԱԼ ԲԵՐԱՆԷՆ ԱՅ. ԶԿԱՅԵՆԻՆ,

²⁵⁵ Սարգսյան Գ., Նորավանքի նուիրատվական արձանագրությունները եւ մի տեղադրութեան ձգարտման փորձ, Նորավանք, Բ հրատ., Մոնրէպլ-Երևան, 2001, էջ 77:

ՋՅՈՒԴԱՅԻՆ, ՋՅՈՒԼԻԱՆՈՍԻՆ ԱՌՁԷ ՎԱՐՁ ՏԺ ԸՆԴ ՎԱՍԼԱԿԱ ՌԻՐԱՑՈՂԻՆ ԴԱՏԵՍՅԻ, ՅԵՐԻՅ ՍԲ ԺՈՂՈՎՈՅՆ ԵՒ ՅԱՄԷՆ ՍՐԲՈՅ ԱՆԻՇԵԱԼ ԼԻՅԻ Ի ՄԱՀ ԵՒ Ի ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԹԷ ՏԱՃԻԿ ԼԻԱԴ ՓՈԽԻ ԵՒ ՀԱՆԵԼ ՋԱՆԱ:Ռ::Ռ::Ռ: (1000 1000 1000) ՆԱԼԱԹ ԼԻՆԻ, ՅԻԻՐ ՄԱՀՄԵՏԷՆ ԱՊԻՋԱՐ ԼԻՆԻ: Ի ԹՎԻՍ:ՉԻԱ: (1292): ՀԱՍՏԱՏ Է ԳԻՐՍ ԿԱՄԱԻՆ ԱՅ»²⁵⁶:

Արձանագրությանը անդրադարձել է նաև Ղ. Ալիշանը²⁵⁷: Արձանագրությունից պարզ է դառնում, որ Մինա խաթունը 1292 թ.–ին Վեդիում գնել է Նորպերտի այգին և այն նվիրել Նորավանքի ս. Նշան եկեղեցուն: Արձանագրությունից նաև պարզ է դառնում, որ Մինա խաթունն այն գնել էր «մեր հալալ դրամագին՝ ազատ յամեն յարկաց» և նաև սահմանել էր նվիրատվական արձանագրություններին բնորոշ անեծքի բանաձև:

Ի դեպ, Մինա խաթունի մասին Հացունին գրել է. «Իսկ 1298 ին ինք կ'երթայ հանգչելու նոյն մենաստանին մէջ, ուր ցարդ կը խօսի պերճօրէն իւր մահարձանը»²⁵⁸:

Այսպիսով՝ Մինա խաթունի դուստրը՝ Ասփան, որ մորից ժառանգել էր շինարարական ու նվիրատվական ձիրք, հարս գնալով Խաչեն՝ նույնպես զբաղվեց հայրենանվեր գործունեությամբ:

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ И СТРОИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СЮНИКСКОГО КНЯГИНЫ МИНА ХАТУН

ГАЙАНЕ ШАБУНЦ

В статье «Благотворительная и строительная деятельность Сюникского княгини Мина Хатун» мы стремились представить деятельность жены Тарсаича Орбеляна Мины Хатун, чтобы еще раз доказать, что армянка была не только хранительницей семьи, но и спиной мужа, крупным строителем–донором.

При написании этой статьи мы поставили перед собой задачу подробно рассказать о строительстве и дарении Мины Хатун.

Для решения указанной проблемы мы использовали историко–сравнительный метод объединили информацию из разных источников. Мы сделали необходимые анализы.

Статья актуальна тем, что еще раз подчеркивает мнение о том, что армянская женщина никогда не была лишена гражданских прав, а наоборот, активно участвовала в государственном строительстве, спонсировании строительства зданий, пожертвованиях.

²⁵⁶ Դիվան հայ վիմագրության, պրակ 3, էջ 239:

²⁵⁷ Միսական, Տեղագրություն Սյունեաց աշխարհի, ի հ. Ղեոնդեայ Մ. Ալիշան, Վենետիկ, Ի Մխիթարայ Վանս, Ի Ս. Ղազար, 1893, էջ 191–192:

²⁵⁸ Հացունի Վ., նշվ. աշխ., էջ 198:

Подводя итоги исследования, мы пришли к следующим выводам.

— Помимо героических женщин, у нас есть еще женщины–строители и доноры, ярким свидетельством деятельности которых являются недостроенные монастыри и церкви. И Мина Хатун одна из таких женщин.

— Строительство церкви Цхуки Эгердз приписывают Мине Хатуни, свидетельства о которой хранит только Шаххатунян.

— Для нужд служителей Мина Хатун передала в дар монастырю землю Сунак, землю Нагатак, сады в Шинухайре и в Татеве.

— Сохранилась фотография Г. Овсепяна из дома правительства Дарабас, построенного под патронатом Мины Хатун. Овсепян, подробное описание которого когда–то дали Джалалян и Каджберуни. Подробное описание этой фотографии дает этнографам ценную информацию.

— После деятельности матери Аспа, дочь Мины Хатун, вышла замуж в Хачене и занималась строительством и благотворительной деятельностью.

Ключевые слова: Мина Хатун, Тарсаич Орбелян, Сюник, церковь Богородица в селе Игердз, княженский дом.

DONATION AND CONSTRUCTION ACTIVITIES OF SYUNIK’S PRINCESS MINA KHATUN

GAYANE SHABUNTS

In the article “The donation and construction activities of Syunik’s Princess Mina Khatun” we aimed to present the activities carried out by Mina Khatun, Tarsayich Orbe-lyan’s wife, and to prove once again that Armenian women were not only the once who took care of the family, but also held their husbands’ back, initiated construction and donation activities.

Mina Khatun’s construction and donation activities are described in detail in this article.

To solve the above–mentioned problem, historical–comparative method has been used: information from different sources has been combined. Appropriate research and analyses have been done.

The article is relevant, it emphasizes once again the role and the rights of Armenian women who were actively involved in construction and donation activities.

Summing up the study, we came to the following conclusions.

— In addition to female heroes, we also have female constructors and donors. The vivid evidence of their activities are the preserved ruins of monasteries and churches. Mina Khatun is among them.

— The construction of Tsghuk church is attributed to Mina Khatun, the evidence of which is kept in Shakhkatunyan's work.

— For the servants' needs, Mina Khatun donated the land of Sunak, the land of Nahatak, gardens in Shinuhayr and Tatev.

— A picture has been preserved in G. Hovsepyan's work from Darabas built under the patronage of Mina Khatun, the detailed description of which was given by Jalalyan and Kajberuni. The detailed description of this picture provides valuable information to ethnographers.

— Following her mother's activities, Mina Khatun's daughter Aspa got married in Khachen and was also engaged in construction and donation activities.

Key words: *Mina Khatun, Tarsaich Orbelyan, Syunik, Egherdz Mary church, Prince's House.*